

Kees Boeke en de Werkplaats: "Wij gaan een schooltje beginnen en ik heb al een schrift en penhouder!"

Jan van der Heijden en Ellen Drees

Kees Boeke werd op 25 september 1884 in Alkmaar geboren als jongste van een gezin met zes kinderen. Zijn vader was fysicus en directeur van de Rijks Hoogere Burgerschool, zijn moeder was dochter van een predikant. Binnen het gezin bestond een hechte familieband; het geloof speelde een belangrijke rol. Er werd veel muziek gemaakt, waarbij de jonge Kees de viool bespeelde. Na de lagere school en de HBS studeerde Kees bouwkunde in Delft. Vervolgens verhuisde hij naar Londen om op University College Hall zijn studie met een proefschrift af te ronden. Hier kwam hij in contact met de Quakers, een geloofsbeweging die de innerlijke beleving belangrijker acht dan de uiterlijke vormen. Ook leerde hij Beatrice - later Betty - Cadbury kennen, met wie hij op 19 december 1911 in het huwelijk trad. In de jaren 1912-1914 deden zij zendingswerk in Syrië, waar Kees Boeke enige tijd hoofd was van een Quakersschool in Burmanna. De eerste wereldoorlog dwong hen echter terug te keren naar Engeland. Hier werd Kees vanwege het verkondigen van pacifistische boodschappen veroordeeld tot zes weken gevangenisstraf. Hierna werd hij als ongewenste vreemdeling naar Nederland uitgewezen.

De Broederschap

Eind juli 1918 vestigde het gezin Boeke zich in de villa 'Het Boschhuis' aan de Nicolaas Beetslaan 19. Kees en Betty maakten van Het Boschhuis een ontmoetingspunt voor geloofsgenoten en vredesactiviteiten. Ook werden er onder de bezielende 'leiding' van Kees en Betty diverse organisaties gevormd, lokale, landelijke en internationale. Tijdens discussies ontstond het idee om met geestverwanten een conferentie te organiseren. Deze vond plaats tussen 27 en 31 december in Het Boschhuis. Het was de start van een nieuwe organisatie 'De Broederschap in Christus'. In augustus van het nieuwe jaar werd op het terrein van Het Boschhuis begonnen met de bouw van een Broederschapshuis, een conferentieoord en ontmoetingsplaats voor bezinning. Die zomer besloten zij ook om geen verdedigingsbelasting meer te betalen, omdat zij vonden dat zij dan

indirect meewerkten aan het oorlogsapparaat. Later weigerden zij elke belasting. Uiteindelijk leidde dit tot beslaglegging, openbare verkopen en zelfs faillietverklaring. Begin 1922 vormde zich in Bilthoven een groep mensen, de Gemeenschapsleiding. Deze groep kwam elke week bijeen in het Broederschapshuis aan de Sweelincklaan. Het onderwerp dat hen bezighield was de schandalige toestand waarin sommige mensen in Bilthoven moesten wonen. Men doelde daarbij op de krottenbewoning en de dubbele bewoning van de kleine arbeidershuisjes in Het Jodendom. De Stichting tot Verbetering der Volkshuisvesting werd opgericht, met het doel woningen voor arme mensen te bouwen. Op een perceel bouwgrond van Het Jodendom werden woningen neergezet. Ook Kees werkte mee aan de bouw. In een van de huisjes, Koekoeklaan 44, vond de familie Boeke huisvesting. Zij hebben er drie jaar gewoond, eerst met zeven, later met acht kinderen.

De oudste kinderen van Kees en Betty kregen les op een klein schooltje voor Montessori-onderwijs, dat in 1919 was opgericht. Men begon met één klas van 15 kinderen. Begin 1923 kreeg de school ontheffing van een aantal bepalingen in de Lager-Onderwijswet en kwam zo in aanmerking voor subsidie. Het jaar daarop startte men met de bouw van een schoolgebouw aan het Rembrandtplein. Een deel van de school werd gebouwd met behulp van subsidie; een deel werd gefinancierd uit het familiekapitaal van Betty Boeke-Cadbury. Zij was de dochter van een rijke Engelse chocoladefabrikant. Erg lang hebben haar kinderen niet van de nieuwe school kunnen genieten. Begin 1926 werden ze van school gehaald. Niet omdat hun ouders bezwaren hadden tegen de lesmethode. Met ingang van 1926 werd echter het schoolgeld door de gemeente als belasting geïnd. En belasting weigerden zij al jaren te betalen.

Toen Kees Boeke zijn vier dochters van de Montessorischool haalde om hen zelf les te gaan geven, had hij niet het plan een nieuwe school te stichten.

Het begon bescheiden: een vader met vier dochters, zonder materialen en zonder geld. De oudste dochter zei enthousiast: "Wij gaan een schooltje beginnen en ik heb al een schrift en penhouder!"¹

Hun kleine huisje in het Jodendom bood geen ruimte voor de lessen. Zij kregen echter een kamer aangeboden in een huis van vrienden aan de Van der Helstlaan. Deze ruimte was op 6 januari 1926 groot genoeg om met het werk te beginnen. Het groepje kinderen werd langzaam uitgebreid met kinderen van sympathiserende kennissen en zo vormde zich een klasje dat al snel de naam 'De Werkplaats' kreeg. Toen de kamer in de zomer van datzelfde jaar te klein werd kon men verhuizen naar twee kamers in het huis van mevrouw Kerdijk-De Monchy, eveneens aan de Van der Helstlaan.

Men was niet als school ingeschreven en ontving dan ook geen subsidie van de overheid. De leermiddelen werden door de kinderen en vrienden zelf gemaakt. Anderen boden vrijwillige steun aan door enige uren per week te helpen bij het lesprogramma.

Ieders mening

De Werkplaats was in vele opzichten een bijzonder schooltje. De kinderen waren werkers en de volwassenen medewerkers. Iedereen werd bij de voor naam genoemd. Besluiten werden gezamenlijk genomen, niet door te stemmen maar door overeenstemming na overleg. Bij dat overleg was ieders mening even belangrijk. Men was samen verantwoordelijk voor praktische zaken als schoonmaakwerk en onderhoud.

Natuurlijk was er aandacht voor zaken als goed en leesbaar schrijven, maar minstens zo belangrijk was sociale en creatieve vorming. Kees trok met de kinderen de natuur in en jaarlijks werd een nachtwandeling gemaakt. Maar ook handenarbeid, tuinwerk, koken, muziek, toneel, tekenen en ritmiek waren belangrijke onderdelen van het programma. Het huis van mevrouw Kerdijk werd steeds meer in beslag genomen door De Werkplaats. Men ging uitzien naar een perceel grond voor de bouw van een eigen school. Dit werd gevonden aan de rand van het bos aan de Frans Halslaan. Met behulp van Frans Röntgen, zoon van de componist Julius Röntgen, werd een ontwerp voor de school gemaakt. Het gebouw met twee lokalen in een

halve cirkel kreeg een waaivormige en open vormgeving met veel glas op het zuiden.

Tevens voorzag het plan in de bouw van een woonhuis naast de school. De bouw startte in 1928 en werd in juli 1929 voltooid.

Bij de verhuizing werden de meubels en andere spullen door de kinderen op handkarren en fietsen overgebracht. Een houten schuur werd door vijftien werkers en een medewerker opgetild en naar de nieuwe school gedragen. Eén van de woonhuizen was bestemd voor het gezin Boeke, dat nu het Jodendom kon verlaten. Doordat de Boekes nu naast de school woonden, raakte ook Betty directer betrokken bij De Werkplaats door lessen in de Engelse taal te geven.

Tot 1931 werkten de kinderen van alle leeftijden door elkaar. In dat jaar echter werden de kinderen tot acht jaar in een aparte groep verenigd. De eerste zes jaar van De Werkplaats was Kees Boeke het centrale middelpunt van alles, de grote stimulator en inspirator en de enige die altijd aanwezig was. In de zomer van 1932 kwamen Joop en Willie Westerweel als ervaren onderwijzers voor de volle tijd meewerken.

Enige tijd later, toen de mogelijkheid ontstond om de medewerkers een (klein) salaris aan te bieden, nam het aantal bevoegde leerkrachten toe. In 1936 was het aantal werkers gegroeid tot 105 en waren er negen vaste medewerkers. Zij ontvingen hun salaris niet naar opleiding of functie; de beschikbare middelen werden verdeeld naar behoefte, zoals gezinsgrootte. De groente uit de tuin bij de school vormde vaak een welkome aanvulling.

Algemene stelregel in de beginjaren was: de Werkplaats leidt niet op voor diploma's. In 1930 werd een voorzichtig begin gemaakt met een proevenstelsel en zogenaamde Werkplaatsdiploma's. De kinderen werden in kleurgroepen² ingedeeld en konden door maandelijks twee proeven te doen in de normale tijd een diploma halen. Deze proeven beperkten zich niet tot de gewone schoolvakken, maar strekten zich ook uit tot andere soorten werk als timmeren en muziek. Het diploma volgde automatisch als alle proeven waren gedaan.

Het Werkplaatsdiploma was echter niet officieel erkend.

In 1934 sloten de eerste twee scholen zich aan bij dit proevensysteem en uit deze samen-

werking groeide het IVO (Individueel Voortgezet Onderwijs)-diploma, dat later algemeen werd erkend.

Prinsesjes

Tot na de Tweede Wereldoorlog heeft de Werkplaats als particuliere school nimmer een beroep op de overheid gedaan. De financiële situatie was in 1945 echter zodanig, dat het bestaan van De Werkplaats op het spel stond. Op 29 oktober 1945 schreef Kees Boeke namens de medewerkers een brief naar de minister van onderwijs, met het verzoek om financiële steun. Niet onder de normale regeling van de onderwijswetten, maar op grond van de betekenis van het werk als experimenteerschool. De subsidie werd toegezegd; later werd de subsidieregeling voor De Werkplaats verder uitgewerkt. Ondertussen gebeurde er veel: de prinsessen Beatrix, Irene en later ook Margriet, werden korte tijd aan de school toevertrouwd, op 9 oktober 1946 werd de Stichting Werkplaats Kindergemeenschap opgericht en er volgde een periode van schaalvergroting. Het gebouw aan de Frans Halslaan was door militaire bezetting langdurig onbruikbaar en diverse villa's werden nu voor het onderwijs benut. Aan het eind van de Jan Steenlaan stond een door de Duitsers opgericht gebouw, het z.g. U-gebouw, en nadat het was aangekocht, met een verdieping was verhoogd en geheel gerestaureerd, werd het in januari 1951 in gebruik genomen. Later volgden nieuwe uitbreidingen; ook op onderwijsgebied veranderde er veel.

Sommige veranderingen deden Kees pijn, en langzamerhand trok hij zich terug. In 1954 nam hij officieel afscheid van De Werkplaats, waaraan hij 28 jaar lang al zijn energie en talenten had gegeven. Gelijkertijd vierde hij zijn zeventigste verjaardag.

Ondanks zijn hoge leeftijd maakte hij nog plannen. Hij verkocht zijn huis in Bilthoven en vertrok met Betty naar Libanon met het plan een internationale Werkplaats op te zetten. Ziekte van zijn vrouw dwong hen naar Nederland terug te keren. Zij kochten een huisje in Abcoude. In 1956 en 1959 brachten zij nog een bezoek aan hun kinderen in Amerika. Langzamerhand trok Kees zich terug uit het actieve leven. Hij werd ziek en overleed op 3 juli 1966 op 81-jarige leeftijd. In de hal van De Werkplaats staat een bronzen beeld, vervaardigd door Mari Andriessen. Het is een borstbeeld van Kees Boeke, een christen, pacifist en wereldverbeteraar en de oprichter van De Werkplaats in Bilthoven.

Noten:

- ¹ Beatrice Boeke-Cadbury, *Het leven van Kees Boeke*, p. 81-82.
- ² De kleurgroepen zijn:
paars voor de onderbouw (groepen 1 en 2);
blauw voor de middenbouw (groepen 3, 4 en 5);
groen voor de bovenbouw (groepen 6, 7, 8);
geel voor het middelbaar onderwijs.

Bronnen:

Beatrice Boeke-Cadbury, *Het leven van Kees Boeke* (Purmerend 1971)
Jan van der Heijden, Serie artikelen in de *Biltse en Bilthovense Courant*, 17 september t/m 17 december 1992.

De school in 1934